

WIOLETA WIECZOREK-PŁOCHOCKA¹

ORCID:0000-0002-5719-1296

DZIAŁANIA SZKOŁY WOBEC AGRESYWNEGO UCZNIA

Agresja w szkole jest zjawiskiem, któremu należy przeciwdziałać w sposób jak najbardziej efektywny. Osiągnięcie tego celu jest niezwykle ważne, ponieważ jak słusznie zauważa Małgorzata Przybysz-Zaremba oraz Agata Katkoniene, problem ten jest coraz bardziej zauważalny w dzisiejszej szkole². Rozwiązanie go jest jednak zadaniem niezwykle trudnym, ze względu na fakt, że nie chodzi tu tylko i wyłącznie o ucznia, który wykazuje zachowania agresywne, ale również o jego otoczenie, a zwłaszcza ofiary jego przemocy. Ze względu na wagę problemu, nauczyciele muszą posiadać niezbędne umiejętności, pozwalające im skutecznie przeciwdziałać agresji. Mowa tu nie tylko o sposobach radzenia sobie z agresją w sytuacjach, gdy ona już się objawi, ale umiejętności te muszą obejmować także działania profilaktyczne, których celem jest oddziaływanie na uczniów w taki sposób, aby agresję eliminować lub zredukować zanim jeszcze dojdzie do jej eskalacji. Drugim bardzo ważnym elementem jest podjęcie odpowiednich działań wobec agresywnego ucznia. W tym przypadku chodzi o wdrożenie odpowiednich procedur pozwalających na wyciągnięcie konsekwencji, zapewnienie ochrony ofiarom przemocy oraz wypracowanie szeregu mechanizmów rozwijających umiejętności społeczne, lepszą kontrolę zachowań, radzenie sobie z frustracją itd. Przeanalizowanie wymienionych kwestii jest podstawowym celem niniejszego artykułu. Analiza taka jest ważna, ponieważ w dużym stopniu może przyczynić się do podniesienia poziomu bezpieczeństwa nie tylko w szkole, ale również poza nią, bowiem wypracowane schematy działań uczeń będzie mógł wykorzystać również w domu, czy w grupie rówieśniczej.

¹ Wioleta Wieczorek-Płochocka — pracownik naukowy Akademii Nauk Stosowanych WSGE im. A. De Gasperi w Józefowie, pedagog specjalny, terapeuta integracji sensorycznej, diagnosta ADOS-2. Swoje zainteresowania skupia wokół specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci, zwłaszcza dzieci ze spektrum autyzmu. Jest w trakcie przygotowywania rozprawy doktorskiej na temat diagnozy spektrum autyzmu u dzieci w aspekcie interdyscyplinarnego charakteru diagnozy. Prywatnie mama dwóch cudownych córek Anieli i Martyny.

Adres do korespondencji: <wiola.wieczorek@op.pl>.

² M. Przybysz-Zaremba, A. Katkoniene, *Profilaktyka agresji i przemocy w szkole w oparciu o edukacyjną*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2014, nr 38/1, s. 49; A. Giza-Poleszczuk, A. Komendants-Brodowska, A. Baczko-Dombi, *Przemoc w szkole. Raport z badań*, Warszawa 2011, s. 28.

Przed omówieniem zasygnalizowanych powyżej kwestii na wstępie należy zastanowić się nad tym, w jaki sposób prawidłowo interpretować słowo „agresja”. Z uwagi na fakt, że termin ten jest pojęciem wysoce abstrakcyjnym, warto przytoczyć dwie definicje znawców tematu, dzięki czemu już na wstępie można będzie wyeliminować wszelkie nieścisłości terminologiczne. Pierwsza z definicji, to ta autorstwa Wincentego Okonia, który wyjaśnia ten termin w następujący sposób:

„[agresja to] zachowanie ukierunkowane na wyrządzenie krzywdy innym osobom, którego nie można usprawiedliwiać ze społecznego punktu widzenia”³.

Z kolei Ewa Czemirowska-Korub termin ten definiuje nieco szerzej, jak poniżej:

„[agresja to] świadome i zamierzone działanie, mające na celu wyrządzenie komuś szeroko rozumianej szkody... Agresja może prowadzić do przemocy — w pewnych warunkach incydenty agresji zmieniają się w trwałe wzór regulowania relacji międzyludzkich za pomocą zachowań agresywnych... a ten wzór z kolei szybko przeradza się w proces przemocy między konkretnymi grupami czy jednostkami”⁴.

Przytoczone definicje są ze sobą zbieżne i pokazują wiele cech wspólnych. W obydwu punkt ciężkości położony jest na podejmowanie świadomych działań zmierzających do „wyrządzenia krzywdy innej osobie”. W bardziej rozbudowanej definicji Ewy Czemirowskiej-Korub podkreślono również dodatkowo, że agresja może przemienić się w przemoc, a co gorsza, może stać się trwałym wzorcem zachowań, mogących w przyszłości warunkować relacje międzyludzkie w okresie dorastania oraz w dorosłym życiu⁵.

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że analiza licznych opracowań oraz artykułów naukowych pokazuje wyraźnie, że agresja jest problemem bardzo złożonym i wielopłaszczyznowym. Dotyczyć on może relacji między uczniami, ale może także występować na linii uczeń — nauczyciel oraz nauczyciel — uczeń⁶. Dane statystyczne z ostatnich lat pokazują, że około 80% uczniów miało do czynienia z jakąś formą agresji lub przemocy, a zaledwie kilkanaście nie zetknęło się z nią w szkole⁷. Za największy problem uznaje się obecnie agresję werbalną, której doświadcza około 60% uczniów⁸. Często występuje również tzw. agresja relacyjna (odtrącanie, złośliwe plotki itd.), dotycząca ok. 40% dzieci uczęszczających do szkół. Na podobnym poziomie utrzymuje się również agresja fizyczna dotycząca średnio ok. 30% uczniów. Pozostałe formy są rzadziej spotykane i dotyczą od kilku do kilkunastu procent dzieci (agresja materialna, seksualna,

³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 15.

⁴ E. Czemirowska-Koruba, *Agresja i przemoc w szkole czyli co powinniśmy wiedzieć by skutecznie działać*, Warszawa 2015, s. 5.

⁵ Tamże, s. 5.

⁶ M. Przybysz-Zareba, A. Katkoniene, *Profilaktyka...*, wyd. cyt., s. 48.

⁷ Tamże, s. 48.

⁸ A. Komendant-Brodowska, *Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań*, Warszawa 2014, s. 24–25.

zmuszanie czy groźna przemoc fizyczna)⁹. Trzeba zaznaczyć, że w obecnych czasach rośnie znaczenie tzw. cyberbullingu, polegającego na nękanii oraz znęcaniu się nad słabszym kolegą/koleżanką przez różnego typu szykanowanie, wyszydzanie lub terroryzowanie w sieci (poprzez komunikatory internetowe, grupy dyskusyjne itp.)¹⁰. Wraz z rozwojem nowoczesnych technologii cyfrowych problem ten z pewnością będzie się powiększał i dlatego szkoły zobowiązane są podejmować działania, aby jak najskuteczniej zredukować jego negatywne konsekwencje.

Rozumiejąc znaczenie słowa „agresja” oraz dostrzegając skalę zjawiska, warto pokusić się o przeanalizowanie podstawowych przyczyn pojawiania się zachowań agresywnych w szkole. Jest to o tyle ważne, że właściwe określenie przyczyn tego typu zachowań ma kluczowe znaczenie w kontekście ich eliminowania. Analizując literaturę przedmiotu można zauważyć, że jest ona warunkowana trzema podstawowymi rodzajami czynników. W ogólnym zarysie można pogrupować je w następujące kategorie:

- czynniki biologiczne,
- czynniki warunkowane przez środowisko rodzinne,
- czynniki warunkowane przez środowisko szkolne¹¹.

W pierwszym przypadku — czynników biologicznych — chodzi przede wszystkim o różnego typu zaburzenia neurologiczne, zaburzenia równowagi chemicznej organizmu itp. Do czynników tego typu należy dodatkowo zaliczyć temperament, ponieważ, jak dowodzą badania, dzieci charakteryzujące się większym temperamentem wykazują częstszą tendencję do przejawiania i utrwalania zachowań agresywnych. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć jednakże, że temperament uznaje się obecnie za czynnik drugorzędny względem czynników warunkowanych środowiskowo¹². Analizując czynniki determinowane przez środowisko rodzinne, należy przyjąć, że wszelkie zakłócenia tam występujące będą niekorzystnie przekładać się na rozwój i zachowania dziecka i proces socjalizacji. W przypadku, gdy pojawią się tam różnego typu problemy, istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że proces ten zostanie zakłócony, czego przejawem mogą stać się zachowania agresywne. Zakłócenia te mogą być spowodowane np. przez nieobecność jednego z rodziców, problemy w relacjach m.in. depresją jednego z nich, okazywaną złością, złymi warunkami ekonomicznymi czy też wielodzietnością. Dużą rolę może mieć także negatywne nastawienie rodziców, brak więzi oraz ciepła, tolerowanie agresywnych zachowań, nieodpowiednie agresywne ich wzorce czy stosowanie kar cielesnych¹³.

Odrębnymi czynnikami determinującymi zachowania agresywne mogą być te, których dziecko doświadcza w szkole. Można wyróżnić kilka

⁹ Tamże, s. 24–25.

¹⁰ P. Nowakowski, *Przemoc w Sieci. Przyczynek do dalszych analiz* [w:] M. Kowalski (red.), *Internet. Między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem*, Tychy 2008, s. 56–75.

¹¹ J. Kołodziejczyk, *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*, Kraków 2004, s. 10.

¹² Tamże, s. 10.

¹³ Tamże, s. 10–11.

istotnych obszarów negatywnie rzutujących na zachowanie dziecka i generowanie agresji. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- niewłaściwą organizację nauczania oraz niezapewnienie odpowiednich standardów, (np. zbyt liczne klasy, mała ruchliwość, złe oświetlenie, zbyt duży hałas itp.);
- nieprawidłowy system obowiązujących norm i reguł;
- nieprawidłowe reakcje na pojawiające się zachowania agresywne;
- niewłaściwe relacje pomiędzy uczniami, nauczycielami oraz rodzicami;
- niewłaściwą kontrolę uczniów i ich dyscyplinowanie (np. nastawienie na osiągnięcie szybkiego efektu);
- częste zmiany nauczycieli;
- zachowania agresywne ze strony nauczycieli;
- nieumiejętność rozwiązywania konfliktów, zaniżanie poczucia wartości czy występowanie frustracji;
- nieumiejętność przeżywania silnych emocji, brak umiejętności właściwego komunikowania oraz rozwiązywania sytuacji konfliktowych¹⁴.

Rozpoznanie przyczyn jest kwestią niezwykle istotną w rozwiązaniu konfliktów, trzeba jednak pamiętać, że nauczyciel, który w swej pracy zetknie się z zachowaniem agresywnym, musi również dobrać odpowiednie metody w zależności od formy agresji, z jaką się styka. Wyróżnia się cztery podstawowe jej formy. Mowa o:

- agresji fizycznej (objawiającej się poprzez bicie, popychanie, szarpanie, niszczenie własności, itd.);
- agresji werbalnej (jak np. wyszydzanie, przezywanie, obrażanie itd.);
- agresji relacyjnej (do jej podstawowych form zalicza się: obniżenie statusu ucznia w oczach kolegów, izolowanie, pomijanie itp.)¹⁵;
- agresji cyfrowej (tzw. cyberprzemocy) — forma ta staje się coraz bardziej powszechna ze względu na wykorzystaniu nowoczesnych, cyfrowych narzędzi komunikacyjnych. Przejawiać się może przez obraźliwe treści w mediach społecznościowych, forach internetowych, SMSach, mailach itp. Może ona także prowadzić do kradzieży tożsamości, publikowania kompromitujących materiałów (za pomocą nagrywanych filmów czy zdjęć), oraz rozpowszechniania w Internecie nieprawdziwych informacji, upubliczniania tajemnic itd¹⁶.

Aby móc właściwie reagować na każdą wyszczególnioną formę agresji nauczyciele nie tylko są zobowiązani posiadać niezbędną wiedzę oraz umiejętności, ale także muszą uzyskać niezbędne wsparcie ze strony szkoły jako instytucji. Bardzo ważnym instrumentem w tym względzie są szkolne systemy zapobiegania i przeciwdziałania przemocy. Systemy takie muszą charakteryzować się kilkoma ważnymi elementami, aby eliminować agresję i przemoc już na wstępnym etapie. Z tego względu na pierwszym miejscu zawsze powinny być stawiane działania profilaktyczno-prewencyjne. Celem nadrzędnym tego typu działań jest zapobieganie pojawieniu

¹⁴ Tamże, s. 11–12.

¹⁵ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012, s. 105–119.

¹⁶ Tamże, s. 105–119.

się potencjalnych zachowań agresywnych i ich eskalowaniu. Trzeba podkreślić, że dotyczyć one winny nie tylko uczniów, ale również całej kadry nauczycielskiej i rodziców. Istotne znaczenie ma tu zwłaszcza ich długofalowa perspektywa, która sprawia, że tworzy ona swego rodzaju podwalinę dla wszystkich szkolnych systemów przeciwdziałania agresji¹⁷. Szkoła w żadnym przypadku nie może ukrywać, że na jej terenie dochodzi do aktów agresji. Pokusa tego typu może się pojawić, ponieważ ich ujawnienie często wiąże się z zakłóceniem normalnej pracy szkoły, kontrolami, niechcianym rozgłosem medialnym, interwencją policji itd.¹⁸ Są to jednakże praktyki niedopuszczalne i nigdy nie powinny mieć miejsca.

Skuteczność systemu warunkowana jest przez kilka kluczowych jego elementów. Na pierwszym miejscu należy wymienić tworzenie właściwego klimatu szkoły oraz odpowiednią diagnozę sytuacji szkolnej. Potwierdzają to liczne badania, które dowodzą, że można zauważyć bezpośredni związek między atmosferą w szkole a poziomem agresji¹⁹. Podkreśla to np. Marek Kulesza, który zwraca uwagę na znaczenie trzech zasadniczych elementów — stosunków między nauczycielami a uczniami, między uczniami oraz właściwości procesu wychowawczo-edukacyjnego²⁰. Na poziom agresji mogą nawet oddziaływać cechy fizyczne np. w postaci wyglądu klasy, czy budynku szkoły²¹ co sprawia, że należy uwzględnić ich całokształt. Z tego względu istotne jest podejmowanie działań zmierzających do zwiększenia integracji zespołów klasowych, całej szkoły oraz w większej skali — społeczności lokalnej. W każdej szkole muszą ponadto zostać podjęte systemowe działania mające na celu propagowanie edukacji profilaktycznej/prewencyjnej. Ostatnim elementem jest tworzenie szkolnego środowiska wychowawczego w oparciu o formalne (systemowe) normy i zasady, których przestrzeganie promowane jest nagrodami, a nieprzestrzeganie obwarowane jasno określonymi konsekwencjami. Tego typu normy muszą znaleźć odzwierciedlenie nie tylko w statucie szkoły, ale również w specjalnie opracowanych regulaminach oraz innego typu regulacjach (jak np. umowy promujące wartości, wzajemny szacunek i bezpieczeństwo, itd.)²².

Opracowywane przez placówki oświatowe systemy zapobiegania i przeciwdziałania przemocy muszą być ściśle dostosowane do obowiązujących w Polsce aktów prawnych. Stosownie do tego wszelkie procedury i postępowanie w przypadkach zaistnienia agresywnych zachowań muszą być również do nich dostosowane. Do najważniejszych tego typu aktów prawnych należy zaliczyć ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich²³ oraz

¹⁷ J. Kołodziejczyk, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 17–18.

¹⁸ K. Lewandowska, *Przemoc i agresja uczniów jako zagrożenie bezpieczeństwa w środowisku szkolnym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2019, nr 9/2, s. 126–127.

¹⁹ A. Komendant-Brodowska, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 48.

²⁰ M. Kulesza, *Klimat szkoły a zachowania przemocowe uczniów w świetle wybranych badań empirycznych*, *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 2007, s. 261–277.

²¹ K. Ostaszewski, *Pojęcie klimatu szkoły w badaniach zachowań ryzykownych młodzieży*, „Edukacja” 2012, nr 4/120, s. 23–38.

²² J. Kołodziejczyk, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 17–26.

²³ Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (DzU z 2014 r., poz. 382).

ustawę o postępowaniu o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²⁴. Mając to na uwadze, wdrażanie własnych procedur musi współgrać z regulacjami obowiązującymi z mocy prawa. Należy jednak podkreślić, że każda szkoła posiada własną specyfikę i z tego względu wszelkie działania podejmowane wobec agresywnych uczniów zdeterminowane winny być dodatkowo rozpoznaniem wcześniej potrzebami oraz długofalowym planem działań zapobiegających występowaniu zachowań agresywnych oraz przemocy.

W pierwszej kolejności należy podkreślić jednakże znaczenie reakcji doraźnych, które muszą nastąpić bezpośrednio po zaobserwowaniu sytuacji, w których dochodzi do agresji. Interwencje tego typu muszą uwzględniać kilka podstawowych zasad:

- w każdym przypadku interwencja musi koncentrować się na zachowaniu, a nie na osobie;
- reakcja powinna pojawić się zawsze i musi przybrać charakter szybkiej interwencji, mającej na celu natychmiastowego przerwania zachowania agresywnego;
- reakcji musi towarzyszyć stanowczość i zdecydowanie;
- reakcja musi koncentrować się na deeskalacji agresywnych zachowań;
- na agresję nigdy nie wolno odpowiadać agresją;
- interwencji muszą towarzyszyć, krótkie i zrozumiałe komunikaty bez długiego wyjaśniania, moralizowania itd²⁵.

Przedstawione powyżej zasady mają za zadanie zapewnienie jak najwyższej skuteczności podejmowanej interwencji doraźnej. Najważniejszą zasadą, która determinuje kolejne jest to, że zawsze należy reagować na zachowania, a nie osoby²⁶. Jest to zasada, która dotyczy rozwiązywania wszelkich problemów w sposób systemowy. Dzięki temu uniknąć można podejrzeń o stronniczość czy faworyzowanie którejs z stron. Interwencje muszą być bezstronne i powinny odwoływać się do obowiązujących procedur bez względu na osoby, które uczestniczą w zdarzeniu. Aby procedury te przyniosły oczekiwane rezultaty należy również dbać o to, aby nie bagatelizować żadnego zachowania agresywnego i reagować w każdej sytuacji, dzięki czemu uczniowie będą świadomi, że żadne tego typu zachowanie nie pozostanie bez reakcji nauczyciela²⁷. Interwencja musi również zostać przeprowadzona szybko, stanowczo i zdecydowanie. Jest to niezwykle ważne z racji tego, że może ona przerodzić się w przemoc, której konsekwencje mogą być dużo poważniejsze²⁸.

Trzeba pamiętać o tym, że zdarzenia, w których występuje agresja są najczęściej dynamiczne i towarzyszy im dużo negatywnych emocji, a nauczyciel musi doprowadzić do ich deeskalacji. On sam nie może im jednak ulegać. Zobowiązany jest zachowywać spokój, wystrzegając się agresji, co jest jedną z podstawowych zasad interwencji. Nie jest to zadanie łatwe,

²⁴ Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (DzU z 2005 r., nr 180, poz. 1493).

²⁵ E. Czerniewska-Koruba E., *Agresja...*, wyd. cyt., s. 29.

²⁶ J. Kołodziejczyk, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 43.

²⁷ K. Lewandowska, *Przemoc...*, wyd. cyt., s. 127.

²⁸ E. Czerniewska-Koruba, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 29.

ponieważ bardzo często zdarza się, że może on być prowokowany, lekceważony, a nawet obrażany przez agresywnego ucznia. Krótkie i zwięzłe komunikaty mogą jednak wydatnie pomóc w opanowaniu sytuacji. Nie stwarza ona warunków do tłumaczeń czy moralizowania, na które przyjdzie czas później, kiedy już emocje opadną. Jak podkreślono wyżej należy jak najszybciej przerwać zachowanie agresywne, a w realizacji tego celu najlepiej sprawdzają się krótkie komunikaty — *stop, zabraniam, dość tego, łamiecie zasady*, itd.²⁹ Warunkiem skutecznego działania jest dobrze przeszkolony personel. Jak słusznie zauważa Karolina Lewandowska, źle wyszkolony i nieprzygotowany nauczyciel ma duży wpływ na obniżenie poziomu bezpieczeństwa i utrudnia zapobieganiu aktom agresji³⁰.

Opisane powyżej zasady prawidłowej interwencji doraźnej są wystarczającym środkiem w sytuacjach, w których trudno odróżnić, czy rzeczywiście dochodzi do zachowań agresywnych, czy też mamy do czynienia z żartami czy zwykłą zabawą. Jeśli nauczyciel upewni się, że rzeczywiście nie były to zachowania agresywne, nie będzie konieczności wyciągania dalszych konsekwencji, czy też powiadamiania rodziców. W każdym jednak przypadku, gdzie pojawia się podejrzenie, że może dojść do takiego zachowania, musi pojawić się reakcja nauczyciela, ponieważ tylko dzięki temu można upewnić się, że rzeczywiście zachowanie agresywne nie wystąpiło. Ważna jest więc wnikliwa obserwacja, a zachowanie doraźne jest bezwzględnie konieczne, kiedy już pobieżna ocena wystarczy, aby stwierdzić, że do agresji doszło. W takich okolicznościach natychmiastowa reakcja jest koniecznością. Należy jednakże potraktować ją jako wstęp do rozpoczęcia długofalowego postępowania, którego nadrzędnym celem jest wprowadzenie elementów naprawczych oraz utrwalenie korzystnych zmian.

Kwestie wprowadzenia oddziaływań naprawczych oraz utrwalaniu pożądaných zmian są kluczowe w podejmowaniu działań długofalowych w przypadku zachowań agresywnych. W tym przypadku również można wyszczególnić kilka podstawowych zasad postępowania. Zalicza się do nich:

- uniemożliwienie powtarzania się zachowań agresywnych przez właściwy nadzór, egzekwowanie ich zakazu oraz oddzielenie ofiary od sprawcy;
- udzielenie niezbędnego wsparcia ofierze zachowań agresywnych;
- przeprowadzenie rozmów wychowawczych ze sprawcą/sprawcami;
- zorganizowanie pomocy terapeutycznej zarówno dla ofiar, jak też sprawców; w pierwszym przypadku chodzi o wsparcie, w drugim zaś o pracę nad redukowaniem zachowań agresywnych;
- zaznajomienie się z sytuacją rodzinną i życiową tak ofiary, jak i sprawcy agresji;
- dokonanie przeglądu norm obowiązujących w grupie oraz wprowadzenie niezbędnych korekt³¹.

²⁹ Tamże, s. 29–30.

³⁰ K. Lewandowska, *Przemoc...*, wyd. cyt., s. 127.

³¹ J. Kołodziejczyk, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 46–47.

Wszystkie działania długofalowe odnośnie zarówno sprawców, jak i ofiar agresji muszą być podejmowane w oparciu o ustalone wcześniej normy i procedury postępowania. Dzięki temu nie będą to działania chaotyczne, a znacznie wprost ich skuteczność. Bardzo ważnym elementem jest tu rozmowa z uczniem, który dzięki temu może uzmysłwić sobie problem. Niezbędne jest także przeprowadzenie rozmowy z rodzicami, którzy muszą zostać poinformowani o zdarzeniu oraz podejmowanych krokach naprawczych. Włączenie ich w proces długofalowej współpracy ma bardzo duży wpływ na osiągnięcie pożądanego rezultatu. Ważnym elementem wprowadzania oddziaływań naprawczych może być także spotkanie obydwu stron — sprawcy i ofiary — do którego jednak może dojść tylko i wyłącznie po uzyskaniu wcześniejszej aprobaty ze strony osoby poszkodowanej. Należy pamiętać w tym kontekście o tym, że ofiary zachowań agresywnych mogą odczuwać różnego rodzaju dolegliwości zarówno natury psychicznej, jak i psychosomatycznej, dlatego należy zachować w tym względzie dużą ostrożność i być szczególnie wyczulonym na odczucia drugiej strony³². Jeśli dojdzie do takiego spotkania, w jego trakcie można szczegółowo omówić zaistniałą sytuację oraz stworzyć plan dalszych działań³³. Tego typu mediacja, może doprowadzić do oczekiwanego porozumienia, a dzięki zrozumieniu argumentów każdej ze stron łatwiej będzie osiągnąć satysfakcjonujące rezultaty. Co istotne, mediacje można zastosować zarówno w przypadku interwencji doraźnych, jak też wdrażając program oddziaływań długofalowych³⁴.

Jeśli chodzi o długofalowe oddziaływanie musi być ono ukierunkowane na wyposażenie agresywnych uczniów w umiejętności pozwalające na kontrolę ich zachowań oraz właściwe radzenie sobie z odczuwaną frustracją i złością. Ważne jest także podjęcie działań rozwijających umiejętności społeczne — zachowania empatyczne, wzbudzanie sympatii u kolegów itp. Nieodłącznym ich elementem jest ponadto uświadamianie obowiązujących norm, wartości i zasad. Warto zaznaczyć, że często zdarza się, że uczniowie nie są świadomi tego, że ich zachowania można zakwalifikować jako agresywne. Nauczyciel odpowiedzialny jest więc za uświadomienie tego faktu uczniowi, dzięki czemu zrozumie on niewłaściwość swych poczynań. Pierwszym krokiem, który umożliwi osiągnięcie tego celu jest obiektywne przeanalizowanie przyczyn, bez obwiniania, zawstydzania czy grożenia karą. W rozmowie takiej musi być także położony nacisk na tłumaczenie norm i zasad obowiązujących w szkole, które muszą być bezwzględnie przestrzegane. Jeśli to się uda, uczniowi dużo łatwiej będzie zrozumieć, że normy te zostały przekroczone i że ofierze agresji wyrządzona została krzywda. Dopiero w końcowym etapie, należy poinformować o wyciągniętych konsekwencjach oraz toku dalszego postępowania. Wymiernym efektem tego rodzaju oddziaływania może być podpisanie kontraktu, w którym

³² M. Buchnat, *Agresja i przemoc szkolna doświadczana przez uczniów i uczennice z lekką niepełnosprawnością intelektualną w trzech formach kształcenia. Studium różnicy płci*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22, s. 505.

³³ E. Czerniewska-Koruba, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 33.

³⁴ Tamże, s. 40–41.

w precyzyjny sposób sformułowane zostaną zobowiązania, nagrody za ich przestrzeganie oraz ewentualne negatywne konsekwencje grożące za jego zerwanie³⁵.

Realizacja długofalowego programu naprawczego powinna być dostosowana do profilu danego ucznia. Oznacza to, że zaleca się, żeby uwzględniała jego naturalne potrzeby oraz aspiracje. Dzięki ich spełnieniu poziom odczuwanej frustracji, będącej częstą przyczyną zachowań agresywnych, może zostać znacząco obniżony, co ułatwi proces socjalizacji. Z uwagi na fakt, że uczniowie przejawiający zachowania agresywne często są dość emocjonalni oraz energiczni, można spróbować wykorzystać te cechy zachęcając ich na przykład do uprawiania sportu. Długofalowy program działań musi również stopniowo uświadomić ucznia, że normy i zasady obowiązujące w szkole muszą być przez niego bezwzględnie respektowane, a dzięki nim będzie mógł on rozwijać swoje umiejętności społeczne. Aby osiągnąć ten cel warto sięgnąć po fachową pomoc w postaci wsparcia ze strony psychologa czy pedagoga. Bardzo duże korzyści może ponadto przynieść uczestnictwo w grupach terapeutycznych, edukacyjnych oraz udział w zajęciach psychokrekcyjnych, psychoedukacyjnych i psychoprofilaktycznych organizowanych przez szkołę³⁶.

Wcześniej już zasygnalizowana współpraca szkoły z rodzicami jest ostatnim, niezbędnym elementem oddziaływań na ucznia wykazującego zachowania agresywne. O ile w domu panuje dobra atmosfera, a rodzice wyrażają chęć do współpracy, dość łatwo jest wykorzystać pozytywny wpływ rodziny w procesie oddziaływania na dziecko. Warto jednak zaznaczyć, że niejednokrotnie uczniowie agresywni wywodzą się z rodzin patologicznych, gdzie nie mogą nabyć właściwych wzorców zachowań i nie uczą się odpowiednich norm postępowania. Dodatkowo w rodzinach takich często dzieci spotykają się z agresją występującą pomiędzy członkami rodziny, czy też skierowaną bezpośrednio do nich. Nauczyciele zdający sobie sprawę z problemu powinni być szczególnie dobrze przygotowani do takiej rozmowy. Oznacza to zdobycie wiedzy na temat statusu materialnego rodziny, problemów, z jakimi ona się boryka oraz potencjalnych dysfunkcji (np. w postaci uzależnień, problemów z prawem kogoś z członków itp.). Tego typu informacje pozwolą znacząco zwiększyć prawdopodobieństwo uzyskania wsparcia i nawiązania współpracy z rodzicami, co uznawane jest z jedną z podstawowych kwestii w procesie eliminowania wszelkich dysfunkcji³⁷.

Przedstawione w artykule informacje pokazują, że szkoła może efektywnie wdrażać różnego typu oddziaływania mające na celu eliminowanie agresywnych zachowań ze strony uczniów. Jest to jednakże problem bardzo złożony, ponieważ należy pamiętać, że zachowania takie wymierzone są przeciwko konkretnym osobom i mają różne podłoże. Warto ponadto pamiętać że tego typu zachowania determinowane są przez różne czynniki,

³⁵ J. Kołodziejczyk, *Agresja...*, wyd. cyt., s. 46–47.

³⁶ M. Stachowicz-Piotrowska, *Agresja w szkole. Przyczyny – problemy – zapobieganie*, „Forum Dydaktyczne” 2009, nr 5-6, s. 127–135.

³⁷ E. Czerniewska-Koruba E., *Agresja...*, wyd. cyt., s. 33.

dlatego zawsze w pierwszej kolejności należy je właściwie zdiagnozować, aby później móc skutecznie im przeciwdziałać. Oddziaływania naprawcze nie są więc łatwe i aby uczynić je efektywnymi konieczne jest podjęcie właściwych środków naprawczych. Jeśli będą one realizowane programowo i systematycznie pozwolą nie tylko ochronić społeczność szkolną, ale również umożliwią zredukowanie negatywnych skutków agresji także w domu czy w grupie rówieśniczej. Z pewnością pozytywne efekty zmian zaowocują zwłaszcza w okresie dojrzewania, gdzie dziecku towarzyszy wiele zagrożeń, które agresja i przemoc mogą dodatkowo potęgować. Z tego względu szkoły zobowiązane są do opracowywania oraz wdrażania dobrze przemyślanych procedur radzenia sobie z problemem agresji tak, aby problem ten skutecznie minimalizować i pomóc uczniom go przezwyciężyć.

Bibliografia

1. Buchnat M., *Agresja i przemoc szkolna doświadczana przez uczniów i uczennice z lekką niepełnosprawnością intelektualną w trzech formach kształcenia. Studium różnicy płci*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 22.
2. Czemirowska-Koruba E., *Agresja i przemoc w szkole czyli co powinniśmy wiedzieć by skutecznie działać*, Warszawa 2015.
3. Giza-Poleszczuk A., Komendants-Brodowska A., Baczko-Dombi A., *Przemoc w szkole. Raport z badań*, Warszawa 2011.
4. Kołodziejczyk J., *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*, Kraków 2004.
5. Komendant-Brodowska A., *Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań*, Warszawa 2014.
6. Kulesza M., *Klimat szkoły a zachowania przemocowe uczniów w świetle wybranych badań empirycznych*, Warszawa 2007.
7. Lewandowska K., *Przemoc i agresja uczniów jako zagrożenie bezpieczeństwa w środowisku szkolnym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2019, nr 9/2.
8. Nowakowski P., *Przemoc w Sieci. Przyczynek do dalszych analiz* [w:] Kowalski M., (red.), *Internet. Między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem*, Tychy 2008.
9. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.
10. Ostaszewski K., *Pojęcie klimatu szkoły w badaniach zachowań ryzykownych młodzieży*, „Edukacja” 2012, nr 4/120.
11. Przybysz-Zaręba M., Katkoniene A., *Profilaktyka agresji i przemocy w szkole w optyce edukacyjnej*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2014, nr 38/1.
12. Pyżalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012.
13. Stachowicz-Piotrowska M., *Agresja w szkole. Przyczyny-problemy-zapobieganie*, „Forum Dydaktyczne” 2009, nr 5-6.
14. Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (DzU z 2014 r., poz. 382).
15. Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (DzU z 2005 r., nr 180, poz. 1493).

DOI: 10.5604/01.3001.0054.4304

<http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0054.4304>

Słowa kluczowe: agresja, szkoła, zachowanie, uczeń, nauczyciel

Streszczenie: Agresywne zachowania uczniów stają się coraz większym problemem w szkołach. Ze względu na wagę zagadnienia, nauczyciele muszą posiadać niezbędną wiedzę oraz umiejętności, które pozwolą im odpowiednio reagować w tego typu trud-

nych sytuacjach. Jest to niezwykle ważne, ponieważ agresja uczniów jest obecnie dość powszechnym zjawiskiem. Mając to na uwadze ważnym jest, aby każda szkoła wypracowała efektywne procedury umożliwiające podjęcie spójnych i planowanych działań mających na celu zapobieganie i eliminowanie agresji i przemocy. Przedstawione informacje pokazują, że działania szkoły wobec agresywnych uczniów, są problemem bardzo złożonym i determinowanym przez różnego typu czynniki. Działania te nie są łatwe, jednak muszą być efektywne, ponieważ podjęcie właściwych środków zaradczych, nie chroni jedynie społeczności szkolnej, ale również pozwala eliminować negatywne skutki agresji także w późniejszym życiu. Dlatego też szkoły zobowiązane są do opracowywania oraz wdrażania długofalowych procedur radzenia sobie z problemem agresji oraz jak najszerszego korzystania w różnych form wsparcia, tak, aby efekty oddziaływań były systematyczne, spójne, a przede wszystkim skuteczne.